

Een voorschot op de toekomst

***Handelingen* is vijftig jaargangen jong. Het jubileum van het tijdschrift en zijn voorgangers is aanleiding om nu eens niet terug in de tijd te kijken, maar vooruit. In dit themanummer worden toekomstgerichte benaderingen gepresenteerd van de praktische theologie en religiewetenschap. Door vraagstukken in de kerk, zorg of het onderwijs te bestuderen vanuit de toekomst, dienen zich verrassende mogelijkheden aan voor het handelen in praktijken van nu.**

Met een toekomststoel¹ in elke ruimte waar keuzes worden gemaakt en beslissingen genomen krijgt de toekomst een stem. De stoel is een oproep om een duurzame wereld van morgen te laten meewegen in de keuzes en beslissingen die nu worden genomen. Het initiatief van Jan Terlouw vindt navolging in veel bedrijven, instellingen en gemeenschappen.

Diverse scholen hebben in hun kringgesprekken zo'n lege stoel geplaatst. Als één van de kinderen iets wil zeggen 'in naam van de toekomst', dan gaat het zitten op de stoel en vertelt. De toekomst krijgt dan letterlijk een stem om naar te luisteren en mee te wegen in de keuzes van vandaag. Het is een laagdrempelige, aansprekende manier om op een toekomstgerichte manier te zien naar de keuzes van vandaag.

Gerichtheid op de toekomst

De gerichtheid op de toekomst is binnen de praktische theologie en religiewetenschap echter serieus veronachtzaamd (Van den Berg & Ganzevoort 2014). Het vakgebied kent een sterke oriëntatie op betekenisgeving aan het handelen in hedendaagse praktijken. Vanwege deze dominante oriëntatie ligt de focus van de

wetenschappelijke reflectie op het religieuze, ethische en zingevende handelen van mensen vooral op het verleden en het nu. De reflectie is erop gericht na te gaan hoe mensen nu betekenis geven aan hun handelen door deel te nemen aan praktijken waarin ze zich niet alleen verbinden met hun mede-participanten, maar ook – en dat dikwijls impliciet – met de participanten die hen daarin voor gingen (Grumett 2015).

Wat zou er gebeuren als we het handelen in praktijken bezien vanuit de toekomst? Door te anticiperen op wat mogelijk komen gaat of door een visioen in te brengen van een andere, meer humane wereld, wordt de toekomst ingebracht in de betekenisgeving. De wetenschappelijke reflectie heeft echter de toekomstgerichte oriëntatie nog maar weinig geëxploreerd op haar mogelijkheden en de wenselijkheid ervan voor het religieuze, ethische en zingevende handelen van mensen. Met het oog op de innovatie van praktijken (de pragmatische taak van de praktische theologie) zou deze exploratie wel wenselijk zijn. En hoewel Zulehner (1990) een deel van zijn pastoraaltheologie besteedde aan pastorale futurologie en Van den Berg en Ganzevoort (2014) een lans braken voor toekomst-sensitieve praktische theologie, is er een leemte in kennis over de toekomstgerichte oriëntatie van het vak-

[< Wijzen uit het Oosten](#)

gebied, en dringend nood aan de systematische verkenning ervan.

Toekomst dient zich op verschillende manieren aan, namelijk als dat wat mogelijk is, dat wat waarschijnlijk is en dat wat wenselijk is. Op basis hiervan zijn toekomstgerichte benaderingen te onderscheiden die een belangrijke rol kunnen vervullen in de praktische theologie en religiewetenschap: de utopische, de prognostisch-adaptieve en de ontwerpgerichte benadering (Van den Berg & Ganzevoort 2014). We lichten deze drie hieronder kort toe en leggen de verbinding met de verschillende artikelen in dit themanummer.

Utopische benadering

De utopische benadering richt zich op het wenselijke en wordt gekenmerkt door de inbreng van een normativiteit van een alternatieve, meer humane wereld in de toekomst. Religieuze en levensbeschouwelijke verhalen dragen een visie aan van een alternatieve wereld die gesitueerd wordt in de toekomst, zoals die van het Rijk Gods als een rechtvaardige en inclusieve gemeenschap van alle levende wezens. De visie van een alternatieve, toekomstige wereld onderbreekt gangbare interpretaties van het heden en verleden, zet deze tussen haakjes, breekt gefixeerde interpretaties open, en doet daaraan voorbij zien naar nieuwe, andere mogelijkheden om de werkelijkheid vorm te geven. De visie presenteert een utopische boodschap – ‘Het kan anders (in de toekomst)’ – en bevat aldus een normativiteit waaraan de historische en hedendaagse werkelijkheid wordt geëvalueerd. Een ‘normativiteit van de toekomst’ biedt een alternatieve wijze om betekenis te geven aan de werkelijkheid (teksten en praktijken) in het heden en verleden (Bieringer & Elsbernd 2010).

Annemie Dillen en Amy Casteel hanteren de utopische benadering in hun artikel over praktijk-

ken om mensen te onthalen in de hedendaagse wereld van migratie. Door vanuit het visioen van gastvrijheid mensen te onthalen ontstaan nieuwe mogelijkheden van verbinding en gemeenschapsvorming.

Martijn Steegen introduceert de utopische benadering aan de hand van het lezen van existentiële ervaringen van ziekte en gezondheid in het licht van bijbelverhalen en brengt aldus de transformerende kracht van het visioen voor het voetlicht in de context van de pastorale zorg in een ziekenhuis.

Prognostisch-adaptieve benadering

De prognostisch-adaptieve benadering richt zich op het waarschijnlijke en wordt gekenmerkt door een anticipatie op dat wat mogelijk komt. Het gaat erom scenario's te ontwerpen van wat zou kunnen gebeuren in de toekomst, en wat hierop passende reacties zijn. Scenario's richten zich op het voorzien van en omgaan met mogelijke gebeurtenissen en ontwikkelingen, die niet noodzakelijkerwijs plaatsvinden of zich op deze wijze voordoen. Anders gezegd, ze geven manieren aan om te kunnen omgaan met de contingentie van de toekomst. Scenario-planning en vooruitzien is een zich ontwikkelend geheel van methoden en processen in het domein van de bestuurs- en bedrijfskunde om te wikken en wegen en tot strategische keuzes te komen (Wright et al. 2020).

Aan de hand van de prognostisch-adaptieve benadering bestudeert **Kees de Groot** het diaconaal werk en stelt zich daarbij de vraag hoe er met de transformatie van dit werk wordt omgegaan door de verdamping van de kerkelijke achtergrond ervan en het meer vloeibaar worden van religie. Hij wijst op de aandacht en waardering vanuit de seculiere samenleving voor het diaconale werk als een belangrijk aanknopings-

punt voor een fundamentele reflectie over de toekomst ervan.

Frank Bosman gaat in zijn artikel in op de praktische mogelijkheden en theologische implicaties van het gebruik van ChatGPT. Hij eindigt met de constatering dat deze *chatbot* de urgentie van het theologisch debat over existentiële vragen alleen maar groter maakt.

Ontwerpgerichte benadering

De ontwerpgerichte benadering richt zich op het mogelijke dat als wenselijk wordt gezien. Ze zet erop in wenselijke gebeurtenissen of uitkomsten niet alleen te verbeelden maar ook mede mogelijk te maken. Door op creatieve wijze ontwerpen te ontwikkelen wordt het verloop der dingen zo beïnvloed dat een alternatieve toekomst mogelijk wordt. Te denken is aan het ontwerpen van manieren om missionaire visie van een meer humane toekomst te kunnen realiseren. *Design research* is een veld van onderzoek dat in bijvoorbeeld het onderwijs, het management en de bestuurskunde al een hoge vlucht heeft genomen (McKenney & Reeves 2019²), en dat in de praktische theologie en religiewetenschap voorzichtig ingang vindt (Keizer 2021; Löfstedt & Westerlund 2021).

Theo van der Zee hanteert in zijn artikel de ontwerpgerichte benadering om na te gaan op welke manier leraren en schoolleiders daadwerkelijk gehoor kunnen geven aan de pedagogische opdracht van de school om voor leerlingen een hoopvolle toekomst te openen. Op basis van drie manieren waarop religie aan deze opdracht bijdraagt komt hij tot een proeve van een ontwerp dat leraren en schoolleiders helpt om hun handelen te oriënteren op een hoopvolle toekomst.

Ruard Ganzevoort besluit het themadeel met een aantal reflecties bij de toekomstgerichte

benaderingen van de praktische theologie en religiewetenschap.

Omgaan met de contingentie van de toekomst

Een toekomstgerichte benadering van de praktische theologie en religiewetenschap opent nieuwe mogelijkheden van handelen in praktijken die we niet hadden voorzien op basis van een extrapolatie van het verleden. De benadering helpt professionals, groepen of gemeenschappen en de samenleving als geheel anders om te gaan met de contingentie van de toekomst. Zij zijn niet overgeleverd aan de toekomst noch kunnen deze naar hun hand zetten.

In dit themanummer worden voorbeelden gepresenteerd van de utopische, de prognostisch-adaptieve en de ontwerpgerichte benadering die elk op een andere manier met de toekomst omgaan. De toekomstgerichte benadering breekt respectievelijk bestaande handelingsmogelijkheden open, maakt meer alert voor wat zich aandient en faciliteert om te kunnen inspelen op wat komen gaat en wat wenselijk wordt gevonden. Met deze benadering kan de praktische theologie en religiewetenschap tegemoet komen aan haar pragmatische taak, namelijk om niet alleen het handelen in praktijken te beschrijven en begrijpen, maar ook te ondersteunen, ontwikkelen én innoveren. Het themanummer van het tijdschrift *Handelingen* bij gelegenheid van zijn jubileum wil daar een bescheiden bijdrage aan leveren. <

Noot

² Meer hierover is te vinden op <https://toekomststoel.nl/>.

Scan de QR-code voor de literatuuropgave van dit artikel